

Complexnummer: 531871

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

T 033 421 74 56
E info@cultureelerfgoed.nl

Complexnaam

NHW-Tussenstel. Nw. Zuider Lingedyk

Aantal complexonderdelen

5

Monumentnummers van complexonderdelen

531872, 531873, 531875, 531876, 531877

Woonplaats

Spijk

Gemeente

West Betuwe

Provincie

Gelderland

Locatie van het hoofdoject

Spijk, Tussenstelling Nieuwe Zuider Lingedijk

Complexomschrijving

Cluster 71. Complexomschrijving.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

COMPLEX TUSSENSTELLING NIEUWE ZUIDERLINGEDIJK

Inleiding

De Nieuwe Hollandse Waterlinie vormde van 1815 tot februari 1940 de hoofddefensielinie van het Koninkrijk der Nederlanden. De 85 kilometer lange verdedigingslinie die is gebaseerd op een uitgestrekte waterbarrière gesteund door militaire versterkingen, strekte zich uit van de Zuiderzee bij Muiden tot aan de Biesbosch bij Werkendam. De breedte varieerde van slechts enkele honderden meters ten oosten van Utrecht, tot 7,5 km en zelfs meer dan 10 km in de Vijfheerenlanden. Het typisch Hollandse defensiesysteem van inundaties was de verbeterde voortzetting van de eens zo succesvolle (oude) Hollandse Waterlinie uit 1672. Het concept voor een waterlinie dateert al uit 1589, toen prins Maurits opdracht kreeg van de Staten van Utrecht en Holland om te onderzoeken hoe de jonge Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden op een zo efficiënt mogelijke manier kon worden verdedigd. Door een optimaal gebruik van de geografische omstandigheden kon een bijzondere verdedigingslinie worden aangelegd. Daar waar hoog Nederland overgaat in het laag gelegen poldergebied is het tamelijk eenvoudig om land onder water te zetten met behulp van sluizen of het doorsteken van dijken. Aan de tastbare onderdelen van deze voornamelijk 'papieren tijger' werd eeuwenlang gesleuteld. Na WOII speelde de Nieuwe Hollandse Waterlinie geen rol van betekenis meer in de hoofddefensie. En in 1951 werden veel onderdelen van de Linie

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

gedeclassificeerd, waarmee de opheffing van de Linie als zodanig een feit was.

Een verbeterde Waterlinie

De grond- en waterslag voor een verbeterde nieuwe Hollandse Waterlinie werd gelegd in de Franse tijd in 1796/97 door de directeur der Hollandse Fortificatiën C.R.T. Kraijenhoff. In zijn Memorie betreffende de eerste of capitale Waterlinie beschrijft Kraijenhoff gedetailleerd hoe de (oude) Hollandse Waterlinie er toen voorstond en geeft hij aan hoe deze Linie verbeterd zou moeten worden. Tevens bepleit hij een oostwaartse verlegging van de Linie om de stad Utrecht binnen de Linie te brengen, beschermd door een aaneenschakeling van voorposten. Niet alleen omdat Utrecht een belangrijke garnizoensstad was, maar vooral om te voorkomen dat de vijand de waterhindernis zou kunnen aftappen. De aanbevelingen die hij deed vormden het concept voor wat later de Nieuwe Hollandse Waterlinie gaat worden. In 1811 werden de plannen zelfs door Keizer Napoleon goedgekeurd: *La ligne de Naarden à Gorcum doit donc être considérée comme la vraie ligne de l'Empire*. Mede vanwege militaire en politieke ontwikkelingen werd het plan echter niet verder uitgewerkt. Na het vertrek van de Fransen, bij de aanloop tot het nieuwe Koninkrijk der Nederlanden in het najaar van 1814, diende Kraijenhoff opnieuw een nota in, waarin zijn voorstellen uit 1796 en 1811 waren geactualiseerd. Daarop besloot Koning Willem I in het voorjaar van 1815 tot de aanleg van een nieuwe Waterlinie, toen nog 'Utrechtse Linie' genoemd. De militaire en waterstaatkundige werken voor de Nieuwe Hollandse Waterlinie zouden het grootste en duurste infrastructurele project worden dat ooit in Nederland is uitgevoerd.

Bouwen aan een perfect systeem

Evenals de 'Oude' Hollandse Waterlinie steunde de 'Nieuwe' op uitgebreide - maar nu beter beheersbare - inundaties, waarbij forten en batterijen de inlaatpunten (sluizen) beschermden en de niet te inunderen terreinstroken en andere accessen afsloten. Samen met de waterbouwkundige Jan Blanken, inspecteur-generaal van Waterstaat, ontwikkelde Kraijenhoff als inspecteur-generaal der Fortificaties (1814-1826) de 'natte' plannen voor de Nieuwe Waterlinie en werd opdracht gegeven aan majoor-ingenieur Willem Offerhaus voor de bouw van een fortenkring om Utrecht. Tot aan Nieuwersluis werd het tracé van de (oude) Hollandse Waterlinie langs de Vecht aangehouden. Vanaf Nieuwersluis volgde de nieuwe linie de Vecht, tot enkele kilometers ten noorden van Utrecht. Daar moest de linie oostelijk om de stad heen buigen, om vervolgens langs de Vaartse Rijn verder te gaan tot aan de sluizen van Vreeswijk aan de Lek. Voorts sloot de nieuwe Waterlinie aan op het zuidelijke tracé dat in 1787 was verplaatst naar de Diefdijk en de Linge. Er dienden vijf zogenaamde 'inundatiekommen' te komen met op de accessen permanente verdedigingswerken. Op een zestal cruciale plekken werden door Blanken ontworpen waaiersluizen gebouwd. Deze sluizen, die zelfs tegen hoog water in geopend konden worden, waren ideaal voor militaire inundaties. De inrichting van een optimaal inundatiestelsel en de aanleg van de onmisbare permanente verdedigingswerken duurden, met onderbrekingen, van 1815 tot 1886. Dat de realisatie van de nieuwe Waterlinie zoveel tijd kostte, had alles te maken met de (internationale) politieke en militair-technische ontwikkelingen en de ingrijpende infrastructurele en waterstaatkundige veranderingen gedurende de negentiende eeuw. We kunnen in die eeuw een viertal bouwperiodes onderscheiden. In de eerste fase van 1815-1826 werden de versterkingen rondom Utrecht gerealiseerd. Vervolgens bouwde de Dienst der Fortificatiën van 1841 tot 1864 de torenforten bij de rivieraccessen en tussen 1867-1872 vonden overal in de Linie verbeteringen plaats. Ten slotte werden tussen 1871 en 1886 de laatste forten van de Linie gebouwd. In de twintigste eeuw veranderden de militaire tactieken drastisch en werden veldversterkingen tussen de forten aangelegd met diverse werken van gewapend beton.

Bouwfasen in de negentiende eeuw

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Gedurende de eerste bouwphase werd tussen 1816 en 1826 op de kwetsbare accessen rondom Utrecht een vijftal forten gebouwd. De eenvoudige werken bestonden uit aarden omwallingen, die precies in het hart van de te beveiligen weg of kade waren gelegen. De forten werden omgeven door een gracht en op de hoofdwal was de opstelplaats voor het geschut. De vorm en de omvang van de forten werden bepaald door de breedte van het acces en de ligging van de inundatiemiddelen. Op de hoog gelegen - en dus niet te inunderen - Houtense Vlakte werden vier lunetten gebouwd. Deze V-vormige versterkingen werden voorzien van zware bakstenen bekledingsmuren. Ten zuiden van Utrecht bouwde men ter bescherming van de inundatiesluizen forten bij Jutphaas, Vreeswijk en Culemborg. De volgende bouwphase diende zich aan nadat Nederland in 1839 België als onafhankelijke staat had erkend. Reorganisatie en vernieuwing van het verdedigingsstelsel waren nodig. Koning Willem II besloot tot een geconcentreerde verdediging, met de Nieuwe Hollandse Waterlinie als hoofddefensielinie. De vestingen en linies aan de landsgrenzen dienden om een eventuele vijandelijke opmars te vertragen, zodat de inundaties van Waterlinie tijdig konden worden gerealiseerd. De tweede actieve bouwperiode van de waterlinie duurde van 1841 tot 1864 en vond plaats, ondanks ingrijpende bezuinigingen op defensie (de omvang van het leger werd gehalveerd). Onder leiding van genieofficier Merkes van Gendt werden op de dijkaccessen langs de rivieren torenforten gebouwd. Bij de rivieraccessen van de Vecht, Lek, Linge en Waal verrezen ronde bakstenen torenforten. In diezelfde periode kregen veel kleinere werken van de linie 'bomvrije' gebouwen o.a. in de vorm van vierkante wachthuizen binnen de redoutes. Met de Napoleontische term 'bomvrij' (à l' épreuve de bombe) bedoelde men dat ze bestand waren tegen contemporain geschut. Het waren veelal wachthuizen met zware, gemetselde muren. Enige versterkingen op de dijkaccessen in het Vechtplassengebied, die nog uit de Franse tijd dateerden, werden vervangen door eenvoudige forten of redoutes. In 1853 werd de Kringenwet ingevoerd die bepaalde dat er binnen cirkel van 1000 meter van de forten beperkte bouw- en beplantingsvoorschriften golden i.v.m. een vrij schootsveld. Binnen deze kringen vinden we dan ook soms houten bebouwing. In 1951 werd de Kringenwet opgeschort en in 1963 ingetrokken. Omstreeks 1864 leek de Nieuwe Hollandse Waterlinie min of meer voltooid. Maar ontwikkelingen voor en tijdens de Frans-Duitse oorlog van 1870 brachten talloze tekortkomingen aan het licht, zowel op bouwkundig en wapentechnisch, als op tactisch gebied. Kolonel Kromhout kreeg de taak om de organisatie van de Waterlinie beter te structureren. Er waren veel te weinig bomvrije onderkomens voor manschappen en bomvrije magazijnen voor munitie. Bovendien bleken de zware muren van de hoge torenforten lang niet zo 'bomvrij' als ze heetten te zijn. Maar ook de nieuwe en de verbeterde 'bomvrije' forten bleken kort na oplevering alweer verouderd. In de daaropvolgende jaren werden de kwetsbare torens daarom beveiligd. Om de torens tegen directe treffers te beschermen, werd een zogenaamde 'contrescarp' aangebracht, een halfgrondgaande aanaarding van een dik kleipakket of een gemetselde en aangeaarde galerij die los stond van de toren en daar in een ruime halve cirkelvorm omheen lag. Ook veel andere bomvrije wachthuizen kregen een stevige aarden dekking. De derde bouwperiode (1867 - ca. 1872) volgde o.a. na de uitvindingen van geschut met een getrokken loop (ca. 1860). Dit ver dragende en nauwkeuriger geschut maakte duidelijk dat de werken in de Waterlinie toch zeer kwetsbaar waren. De forten misten dekkingsmogelijkheden voor manschappen en materieel. Er was behoefte aan bomvrije remises voor geschut en bomvrije kazernes voor de manschappen. Bovendien dienden de wallen te worden verzaaid. Door de toegenomen reikwijdte van de projectielen moesten de steden Naarden en Utrecht, die in de frontlinie kwamen te liggen, op grotere afstand worden verdedigd. Daarom werden vooruitgeschoven posten aangelegd. Het centraal gelegen Utrecht was al een kruispunt van wegen, maar werd sinds de jaren '60 ook een knooppunt van een nieuwe vorm van infrastructuur: de spoorwegen. De ring van zes oudere forten die Utrecht beschermde, lag ten opzichte van de mogelijke posities van vijandelijk geschut te dicht bij de stad. Daarom werd nog verder oostwaarts van de Domstad een tweede, vooruitgeschoven fortenkring aangelegd. Verder vonden langs de Lek verbeteringen plaats voor mogelijke onderwaterzettingen rond Utrecht: er kwam een nieuwe inlaatsluis bij Wijk bij Duurstede en er vonden verbeteringen plaats bij Honswijk. Begin jaren '70 realiseerde de regering zich dat het Nederlandse defensieapparaat de afgelopen dertig jaar sterk onder de bezuinigingen had geleden. Daarom diende de Minister van Oorlog de Vestingwet van 1874 in. Deze kende o.a. prioriteit toe aan de verbetering en vernieuwing van de Nieuwe Hollandse Waterlinie als hoeksteen van de Nederlandse verdediging. Binnen acht

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

jaar moesten nieuwe werkzaamheden voor de hoofdverdedigingslinie worden verwezenlijkt (ruim 10 miljoen gulden). Daarmee gingen men de vierde bouwperiode (ca. 1871-1886) in, die in feite een voortzetting was van de derde, maar op andere gronden. De Waterlinie was nog maar amper ingericht volgens de laatste eisen van een grote defensieve kracht, of in 1885 werd de brisantgranaat ingevoerd. Tegen dit explosieve projectiel was geen fort bestand. L'histoire se repète: op slag waren de forten van de gemoderniseerde Waterlinie weer verouderd en dus onbruikbaar. De geschiedenis van de vestingbouw leert dat de ontwikkelingen van de verdedigingsmethoden voortdurend achterlopen op die van de aanvalswapens. De forten bleken niet meer geschikt als opstellingsplaats voor vestinggeschut. Om trefkans te voorkomen, moesten manschappen en geschut worden gespreid in het linielandschap. De forten vervulden nog wel een rol als stormvrij infanteriesteunpunt. Sindsdien speelde 'maskering'(camouflage) door beplantingen op en bij de forten een rol. In deze periode werden op veel forten, behalve fortwachterswoningen, ook houten genie- en artillerieloodsen gebouwd om het materieel in vreedstijd vochtvrij te stallen. Ondertussen vond toch op grote schaal nieuwbouw plaats in de Waterlinie. Van noord tot zuid verrezen nieuwe forten en batterijen in de Linie om een aaneengesloten 'snoer' van steunpunten op bepaalde afstand van elkaar te realiseren. Daarna kwam de fortenbouw tot stilstand. Het nut en de kracht van de kostenverslindende en snel verouderende forten van de Waterlinie stonden aan het eind van de negentiende eeuw ter discussie. Het accent werd van de zogenaamde 'dode weermiddelen' verlegd naar de levende, mobiele strijdkrachten die verspreid in veldversterkingen in de Linie zouden moeten opereren om een stormaanval met de nieuwste wapens te weerstaan.

WOI en WOII

Tijdens de mobilisaties van WOI en WOII werd een groot aantal veldversterkingen voor artillerie, infanterie en munitieopslag aangelegd. Loopgravenstelsels, groepsnesten, prikkeldraadversperringen, gevechtswagenversperringen en tankgrachten bepaalden het gezicht van de jongste Waterlinie. Ook bouwde men honderden betonnen groepsschuilplaatsen en vele mitrailleurkazematten tussen de forten in het linielandschap. Op en bij de forten verschenen de moderne golfplaten Nissen-hutten en Romney-loodsens voor diverse doeleinden.

TUSSENSTELLING NIEUWE ZUIDERLINGEDIJK

Inleiding complex

Het complex TUSSENSTELLING NIEUWE ZUIDERLINGEDIJK, dat hoofdzakelijk bestaat uit kleine betonnen werken, dankt zijn ontstaan grotendeels aan de veranderde krijgstechniek vanaf het einde van de 19e eeuw. De Nieuwe Zuiderlingedijk was hoofdverdedigingslijn en was de noordwestgrens van het brede inundeerbare gebied tussen de Linge en de Waal. In en rond de dijk zijn in verband hiermee ook enkele (kleinere) waterwerken geconstrueerd. De dijk is niet tot stand gekomen in het kader van de Nieuwe Hollandse Waterlinie, maar enkele jaren eerder - in 1809 - als direct antwoord op grote overstromingen in het rivierengebied. In het verlengde van de Nieuwe Zuiderlingedijk zelf kwam eveneens in 1809 bij Asperen een sluis in de Linge te liggen. In samenhang met de dijk en de aansluitende waterkering van de Diefdijk zijn in 1815 in het kader van de Nieuwe Hollandse Waterlinie ter weerszijden van de Linge inundatiesluizen gebouwd. Hoewel de dijk niet primair als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie is opgeworpen, kent het kunstwerk aan de keelzijde een terrasvormige voorziening die verplaatsen van materieel en manschappen mogelijk maakte, alsmede emplacementen voor geschut. Tevens zijn hiertoe hellingen naar de kruin van de dijk aanwezig. De terrasvormige voorziening kon hiermee een met een gedekte weg vergelijkbare functie vervullen.

De accessen van de Linge- en Waaloevers en ook de Nieuwe Zuiderlingedijk zelf werden tot het einde van de 19e eeuw verdedigd door middel van een aantal forten en andere werken, waaronder het Fort en de Wapenplaats bij Asperen, de aarden Batterij aan de Nieuwe

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Lingedijk en het Fort bij de Nieuwe Steeg. Het geschut van deze werken bestreek de accessen, maar er werd besloten de geconcentreerde verdediging gedeeltelijk te vervangen door en aan te vullen met verspreide gevechtsofstellingen.

Deconcentratie van de verdediging was onder meer een antwoord op de komst van het getrokken geschut (met roterende puntvormige projectielen), de brisantgranaat (met hoogexplosieve springlading) en op het verschijnen van mobiel en verdragend geschut. In de laatste decennia van de 19e eeuw werden forten zo gemakkelijke en kwetsbare doelwitten, die grote risico's opleverden door de erin geconcentreerde functies. Vanaf het einde van de 19e eeuw werd daarom een deconcentratie van functies uitgevoerd, onder meer in de vorm van de aanleg van tussenbatterijen en vóórstellingen. Verder legde men (in lineair verband) tussen de forten (semi)permanente en tijdelijke werken aan, zoals kilometers lange 'gedekte wegen' en vaak ook tientallen bakstenen, aarden en betonnen werken. Hieronder waren lange aarden wallen, in mobilisatietijd aan te leggen (gemetselde, betonnen, houten en aarden) loopgraven en manschappenopstellingen, manschappenschuilplaatsen, geschutsofstellingen (kazematten) en versperringen, e.d. Ook de opkomst van veel snellere aanvals- en vervoersmiddelen - zowel over land als door de lucht - waardoor verrassingsaanvallen mogelijk werden, speelde hierbij een rol, vooral in de aanloop naar de Tweede Wereldoorlog. Deconcentratie van de verdediging was een verschijnsel dat zich op veel plaatsen voordeed, maar vooral in het vlakke en 'overzichtelijke' Nederland.

Tussen Linge en Waal zijn in de jaren tot en met 1940 in fasen onder meer tientallen (gewapend) betonnen groepsschuilplaatsen tot stand gebracht, naast kazematten, loopgraven en verspreide (open) batterijen. In de periode tot en met 1918 zijn nog relatief weinig betonnen werken in dit gebied gebouwd en waren het vooral loopgraven en andere houten en / of aarden werken, met een beperkt aantal (batterij)schuilplaatsen en betonnen schuilplaatsen typen 1916 / I en 1916 / II. In de aanloop tot de Tweede Wereldoorlog zijn in het gehele gebied tussen de Linge en de Waal echter betonnen groepsschuilplaatsen type P en standaard gietstalen koepelkazematten type G gerealiseerd. Tot kort voor de Tweede Wereldoorlog zijn aanvullingen gedaan op het defensiesysteem, onder meer in de vorm van (tank)hindernissen.

In de nabijheid van de Nieuwe Zuiderlingedijk zijn verschillende betonnen groepsschuilplaatsen type P bewaard en verder enkele (batterij)schuilplaatsen uit de periode ca. 1900-1918. Hindernissen zijn - in tegenstelling tot waterbouwkundige werken - voor zover bekend - in dit complex niet herkenbaar bewaard gebleven. De duiker / keersluis maakte voorheen als No. 4 deel uit van een van een viertal, van 1 tot 4 genummerde duikers, waarvan de drie andere in en rond de (niet meer bestaande) kruising van de Tiendweg en de Nieuwe Zuiderlingedijk lagen. Mogelijk zijn van deze exemplaren, die op vooroorlogse topografische kaarten 1:25.000 zijn aangegeven, nog sporen of relictten aanwezig. In het terrein zijn nog wel een of meer keersluisjes aanwezig.

Ligging en relatie tot andere complexen

De vrijwel kaarsrechte Nieuwe Zuiderlingedijk is aangelegd in 1809 en strekt zich in zuidwestelijke richting uit van de Linge bij Asperen naar de Linge tegenover Kedichem. De dijk snijdt hiermee een aantal bochten van de rivier af, maar is niet de hoofdwaterkering van de Linge. De Nieuwe Zuiderlingedijk is een nooddijk, die water dat bovenstrooms buiten de dijken van Linge of Waal is geraakt, naar de Waal dient af te leiden. Tezamen met het Fort bij Asperen, de Wapenplaats bij Asperen, het Fort bij Vuren en het Fort bij de Nieuwe Steeg vormden deze betonnen en andere werken van de Tussenstelling Nieuwe Zuiderlingedijk de ondersteuning van de hoofdverdedigingslijn achter de inundatiezone in de toenmalige Asperense Polder en het Heukelumse Veld. De directe dekking werd gevormd door de Batterij aan de Nieuwe Zuiderlingedijk, die in 1903 is voorzien van een bomvrije betonnen schuilplaats.

Omschrijving complex

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Het complex TUSSENSTELLING NIEUWE ZUIDERLINGEDIJK kwam tot stand als hoofdverdedigingslijn achter de inundatiezone tussen Linge en Waal. Het complex strekt zich uit langs de Nieuwe Zuiderlingedijk, die met slechts één flauwe knik van Asperen richting Kedichem loopt. De dijk vervult een belangrijke militaire functie als inundatiekering, als dekking van de terrasvormige voorziening aan de keelzijde, die verplaatsen van materieel en manschappen mogelijk maakte alsmede vanwege de erin aangebrachte emplacements voor geschut. Het complex Tussenstelling Nieuwe Zuiderlingedijk omvat onder meer een batterij met granaatvrije, betonnen schuilplaats, groepsschuilplaatsen type P (aan beide zijden van de dijk) en enkele waterwerken. Mogelijk resteren resten of sporen van niet meer bestaande waterwerken, loopgraven, geschutsopstellingen, enz.

De bescherming van het complex Tussenstelling Nieuwe Zuiderlingedijk heeft betrekking op de volgende complexonderdelen:

- \tGRANAATVRIJE, BETONNEN SCHUILPLAATS MET BATTERIJ / EMPLACEMENT / AARDEN GESCHUTSOPSTELLING

- \tGROEPSSCHUILPLAATSEN TYPE P

- \tKEERSLUISJE (schut)

- \tDUIKER / KEERSLUIS

- \tSCHERFVRIJE SCHUILPLAATSEN TYPE 1916 / II

Waardering:

Het Complex TUSSENSTELLING NIEUWE ZUIDERLINGEDIJK is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is aangelegd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de en 20ste eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de en 20ste eeuw) c. het systeem van 'levende' veldversterking in de diepte (20ste eeuw)

Het betreft een complex dat in hoofdzaak een voorbeeld is van een na een eerder defensief gebruik op een ouder dijklichaam gebaseerde lineaire versterking uit de periode 1939-1940 bestaande uit kleine betonnen werken.

* Krijgshistorische en systeemwaarden als onderdeel van een aaneengesloten militaire verdedigingslijn tussen de voormalige Zuiderzee en de Biesbosch. Deze bestond hoofdzakelijk uit een samenhangend systeem van inundatievelden en bijbehorende inundatiemiddelen en van schootsvelden. Dit systeem werd aangevuld met diverse, uit verschillende perioden daterende typen gebouwde of aangelegde verdedigingswerken die dienden ter afsluiting en verdediging van niet te inunderen terreinen of andere accessen.

* Archeologische waarden vanwege de mogelijk in de bodem aanwezige sporen en resten van een of meer duikersluizen, loopgraven, geschutsopstellingen en dergelijke.

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

* Ensemblewaarde en situationele waarden vanwege zijn ligging binnen het systeem van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang tussen de onderdelen van het complex. Ten slotte is hier sprake van een tamelijk gave relatie met het schootsveld en het inundatieveld.

* Het complex is representatief (karakteristiek) omdat het nog steeds de eigen fysieke kenmerken en omgevingskenmerken vertoont die destijds tot bouw en aanpassing aanleiding waren.

* Het complex is gaaf bewaard omdat qua structuur en fysiek voorkomen de hoofdzaken van de toestand in de jaren '40 van de 20e eeuw zijn bewaard.

Monumentnummer*: 531872

Status rijksmonument
Inschrijving register* 05 december 2014
Kadaster deel/nr 82967/53

Woonplaats* Gemeente* Provincie*
Spijk West Betuwe Gelderland

Locatiennaam Locatieomschrijving
Spijk Tussenstelling Nieuwe Zuider Lingedijk

Kadastrale gemeente*	Sectie*	Kadastraal object*	Appartement aanduiding	Grondperceel
Asperen	A			741
Asperen	A			1700

Omschrijving**

Cluster 71.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

GRANAATVRIJE, BETONNEN SCHUILPLAATS MET BATTERIJ / EMBLACEMENT / AARDEN GESCHUTSOPSTELLING als in twee fasen, ter verdediging van bij de Nieuwe Zuiderlingedijk en het Spijsche Veld aangelegde werken. De werken liggen ongeveer 700 m zuidwestelijk van de Lingesluizen bij Asperen, naast elkaar aan de noordzijde van de dijk.

Granaatvrije bouwwerken zijn, net als bomvrije gebouwen, gewoonlijk aan drie zijden en bovenop voorzien van een aarden dekking en hebben alleen een gevel aan de keelzijde. Met de toename van de draagwijdte van het geschut, de kracht van de inslagen van projectielen en de explosieve kracht van (brisant)granaten werd het steeds moeilijker hiertegen weerstand te bieden. Verzwaring van metselwerk, toepassing van schokabsorberende metselsystemen (onder meer door middel van bogen), flauwe hellingshoeken en gebogen of juist puntige vormen, gebruik van beton - en later van gewapend beton - in steeds zwaardere uitvoering, was een van de manieren om de vestingwerken bestand te houden tegen toenemende aanvalskracht. Bovendien was het aanbrengen van aarddekkingen een goed middel gebleken om de energie te absorberen of te dempen. Dit is de reden waarom vele gemetselde of betonnen werken van een aardlaag of een frontbescherming van zand of aarde zijn voorzien. De betonnen schuilplaats is in 1903 aan de batterij toegevoegd.

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

De batterij is herkenbaar als een voorbereide geschutsofstelplaats met vier emplacementen tegen het dijkwal nabij de granaatvrije betonnen schuilplaats en hij dateert uit 1845. Batterijen zijn eenheden van gelijke artilleriewapens (zoals kanonnen of mortieren), die vaak lineair - soms naast elkaar in een klein verdedigingswerk - zijn opgesteld in een onderling vuurverband en zijn samengevoegd in één organisatie. Batterijen konden ingezet worden voor zowel aanvals- als defensieve doeleinden. In en na de Eerste Wereldoorlog zijn ook luchtafweerbatterijen gebouwd. In Nederland en meer in het bijzonder binnen de Nieuwe Hollandse Waterlinie zijn ze alleen in defensieve rol operationeel geweest, in het bijzonder in de kust- en oeververdediging (langs de Zuiderzee en bij de grote rivieren) en langs het oostfront. Zo zijn onder meer batterijen / emplacementen ingericht langs de Diefdijk en de Nieuwe Zuiderlingedijk. De meeste ervan bestonden aanvankelijk (vrijwel) uitsluitend uit niet bomvrije, open aardwerken met houten versterking en een dekking van aarden taluds (dijklichamen) en borstweringen. Later zijn ook gesloten (gewapend) betonnen geschutsofstellingen gerealiseerd. Veel aarden emplacementen en borstweringen van voormalige batterijen zijn in de loop der tijd verdwenen of moeilijk herkenbaar geworden, maar op een aantal plaatsen zijn ze nog aanwezig of weer herkenbaar gemaakt. Het exemplaar langs de Nieuwe Zuiderlingedijk is hierop een uitzondering, die nog vrij goed herkenbaar is.

Omschrijving

GRANAATVRIJE, BETONNEN SCHUILPLAATS als een vroeg voorbeeld van een betonnen schuilplaats bij een aarden tussenbatterij. De schuilplaats dateert van 1903 en is complementair met de naastgelegen aarden batterij. De granaatvrije schuilplaats is gebouwd tegen het dijkwal, uitgevoerd in ca. 50 cm dik cementbeton en oorspronkelijk aan drie zijden en bovenop gedekt met aarde. De rechthoekige, naar de keelzijde van het dijkwal gekeerde, ongeveer drie meter hoge gevel is voorzien van meerdere toegangs- en / of vensteropeningen, waarvan de stalen deuren en luiken ontbreken. Het interieur bestaat uit twee rechthoekige ruimten, waarvan het plafond is versterkt met stukken spoorrail.

BATTERIJ / EMPLACEMENT / AARDEN GESCHUTSOPSTELLING, aangelegd in 1845 en gevormd door een tegen de dijk gelegen plateau met vier open aarden geschutsofstellingen, gescheiden door traversen, achter een boven het kruinniveau van de dijk gelegen, eveneens aarden borstwering. Het werk ligt langs de noordzijde van de Nieuwe Zuiderlingedijk, ongeveer 700 m zuidwestelijk van de Lingesluizen bij Asperen. Het geheel begroeid met gras en is complementair met de naastgelegen Granaatvrije, betonnen schuilplaats. De tussenbatterij ligt iets schuin ten opzichte van de dijkwal en is hiermee nadrukkelijk op de bocht in de Linge ten zuidwesten van Acquoy gericht.

Waardering

De GRANAATVRIJE, BETONNEN SCHUILPLAATS MET BATTERIJ / EMPLACEMENT / AARDEN GESCHUTSOPSTELLING in het complex Tussenstelling Nieuwe Zuiderlingedijk is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende circa 125 jaar versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accessen (19de eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de en 20ste eeuw), c. het systeem van 'levende' veldversterking (20ste eeuw).

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Het betreft het hier een ensemble van onderdelen van omstreeks 1900 en van het midden van de 19e eeuw, die samen voorbeelden zijn van een cementbetonnen schuilplaats met aarden dekking en van resten van de bijbehorende voorbereide, open, aarden tussenbatterij.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdelen van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex en in het bijzonder vanwege de onderlinge samenhang tussen het betonnen en het aarden werk.

* De onderdelen zijn representatief (karakteristiek) omdat ze duidelijk herkenbaar als elementen van een gedeconcentreerde verdedigingslijn zijn toegevoegd aan het bestaande fortificatieselsel.

* De onderdelen zijn tamelijk goed bewaard omdat ze als bouwwerk en als aarden werk hun oorspronkelijke bestemming nog duidelijk herkenbaar representeren en zich in het veld goed laten herkennen.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Omwalling

Functie

Batterij

Monumentnummer*: 531873

Status	rijksmonument
Inschrijving register*	05 december 2014
Kadaster deel/nr	82967/60

Woonplaats*

Asperen, Herwijnen, Heukelum, Vuren	Gemeente* West Betuwe	Provincie* Gelderland
--	--------------------------	--------------------------

Kadastrale gemeente*	Sectie*	Kadastraal object*	Appartement aanduiding	Grondperceel
Asperen	A			1361
Asperen	A			1699
Asperen	A			1700
Asperen	A			729
Herwijnen	V			20
Herwijnen	V			229
Herwijnen	V			80
Herwijnen	V			81
Heukelum	D			515
Heukelum	D			517
Heukelum	D			666
Heukelum	E			690
Vuren	N			186
Vuren	N			189
Vuren	N			190
Vuren	N			194
Vuren	N			88
Vuren	N			93
Vuren	N			842
Heukelum	C			1049

Omschrijving**

Cluster 71.

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

GROEPSSCHUILPLAATSEN TYPE P als onderdeel van lineaire en accesverdediging met loopgravenstelsels, kazematten en dergelijke. Op meerdere locaties langs de Nieuwe Zuiderlingedijk tussen Asperen en de Spijkse Waard bevinden zich kleine betonnen verdedigingswerken, waaronder Groepsschuilplaatsen Type P; ze liggen ter weerszijden van de dijk. Het kilometers lange dijklichaam accentueert het lineaire karakter van de verdedigingslijn in dit gebied. Eén van de groepsschuilplaatsen type P - een exemplaar dat op ongeveer 200 meter afstand van de dijk is gebouwd en dat iets ten westen van de Wapenplaats bij Asperen is gesitueerd - was tot voor kort moeilijk herkenbaar. (Betonnen) groepsschuilplaatsen vormden een antwoord op de komst van zware projectielen en brisante granaten. Deze laatste hebben een hoogexplosieve lading. Naar gelang de zwaarte van het geschut en de bescherming daartegen bestaat er sinds 1928 een classificatie in weerstands- of dekkingsklassen, bestaande uit twee getallen, bv. W 12-15. Het eerste geeft aan dat de dekking voldoende is voor inslagen van projectielen tot dat kaliber (in cm); het tweede dat ook bescherming bestaat tegen één of ten hoogste enkele inslagen tot dit hogere kaliber. De vroegste typen betonnen (groeps)schuilplaatsen boden slechts bescherming tegen granaatscherven en werden 'scherfvrij' genoemd. De Groepsschuilplaatsen Type P zijn volgens min of meer uniform of standaardontwerp (vooral) in de jaren 1939-1940 op meerdere plaatsen in Nederland gebouwd. Het totaal aantal gebouwde exemplaren bedraagt circa 700, waarvan rond 570 in de Nieuwe Hollandse Waterlinie; het merendeel (circa 400) hiervan bestaat nog. Het bouwprogramma van de Groepsschuilplaatsen Type P was bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog nog niet afgerond en een aantal exemplaren is zichtbaar onvoltooid gebleven. Type P (vanwege de markante vorm ook wel 'de piramide' genoemd) is vermoedelijk het meest bekende type betonnen verdedigingswerk in Nederland. Het type kwam voort uit het zogenoemde VIS 77 (Voorschrift Inrichten Stellingen no. 77), uit 1928, en had onder meer als bestemming deel uit te maken van de verdediging van een aantal nieuwe accessen, waaronder vooral (autosnel)wegen. De Groepsschuilplaats Type P kwam gewoonlijk tot stand in de directe nabijheid van al bestaande of in dezelfde tijd gerealiseerde kazematten, geschutsofstellingen, versterkingen of loopgraven. De van oudsher geheel gesloten voorzijde of frontzijde van de Groepsschuilplaatsen Type P was beoogd te worden gedekt door aardwerken, die deel konden uitmaken van een glacis ter bescherming van de loopgraaf of een gedekte weg. Deze aardwerken zijn thans meestal niet meer aanwezig of nog slechts met moeite herkenbaar, maar met name op forten of in anderszins door reliëf gekenmerkt terrein bestaat er soms nog wel dekking.

Er bestaan diverse varianten van het Type P, zowel qua maatvoering en dekkingsklasse als in uitvoering en detaillering. Zo zijn er exemplaren gebouwd in de dekkingsklassen W 12-15 en W 21-28 bij maten die uiteenlopen van circa 5,50 x 7,20 x 4,70 m tot 6,50 x 8,20 x 4,90 m (b x d x h). Verder onderscheiden diverse uitvoeringen zich in de toegangsopeningen, die nu eens rechthoekig en dan weer kleiner en vierkant zijn. Er zijn talrijke exemplaren van het Type P gebouwd in inundeerbare gebieden, waarbij in een aantal gevallen een (later) zichtbaar geworden paalfundering is toegepast, terwijl vaak een keermuur of trog met trap tegen inundatiewater is ingebracht in de dan hoog gelegen, vierkante toegang en bij nog weer andere is een rondom uitstekende betonnen funderingsplaat aanwezig.

Omschrijving

GROEPSSCHUILPLAATSEN TYPE P zijn éénlaagse, gewoonlijk in gewapend, circa 100 tot 180 cm dik gietbeton uitgevoerde, granaatvrije, militaire onderkomens, die beschutting konden bieden aan 10-12 manschappen infanterie / artillerie.

Groepsschuilplaatsen Type P zijn gebouwd op een rechthoekig grondplan. De zichtbare hoogte boven het maaiveld varieert. De beide

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

blinde zijgevels en de keelzijde zijn tot op ongeveer 3 m hoogte verticaal uitgevoerd. Daarboven gaan deze gevels met een knik van ongeveer 45 0 naar binnen, om vervolgens over te gaan in een vlakke dekking. Rechts in de keelzijde is op plaatselijk verschillende hoogte boven maaiveld een (later al dan niet dichtgezette) toegangsopening. De in zijn geheel verticale, gesloten frontzijde weerspiegelt de hoeken van 45 0 en eindigt dus als een 'afgeknotte puntgevel'. In een aantal gevallen zijn in de gevel(s) ijzeren haken meegegoten die konden dienen ter bevestiging van camouflagemateriaal. Een kenmerkend onderdeel bovenop de schuilplaats type P is de conische, betonnen 'uitlaat', die bestemd was voor toepassing van een periscoop. Deze periscopen zijn in de praktijk echter nooit aangebracht. Het interieur van de Groepsschuilplaatsen Type P bestaat uit een korte gang (meestal met een betonnen keermuur of balustrade en gewoonlijk enkele neergaande treden) en een van daaruit naar links gerichte 'sluis' die afgrendelbaar was door een (uit meerdere delen bestaande) zware, stalen deur met grendels. Via een tweede, vergelijkbare deur kon rechtsom een achterliggende, vrijwel vierkante ruimte worden bereikt, de echte schuilplaats. De toegang kon vanuit deze ruimte worden bestreken via een schietgat. De deuren zijn in de praktijk echter zelden of nooit aangebracht. De op circa twee meter boven vloerniveau gelegen plafonds zijn vlak en rechthoekig. In een aantal gevallen zijn nog interieuronderdelen aanwezig, zoals (resten van) houten banken of een steun voor het vuurwapen voor de bestrijking van de ingang. De exemplaren binnen het complex Tussenstelling Nieuwe Zuiderlingedijk zijn redelijk tot goed in het veld waarneembaar; van geen ervan is het interieur bezocht.

Waardering

De GROEPSSCHUILPLAATSEN TYPE P binnen het complex Tussenstelling Nieuwe Zuiderlingedijk zijn van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op het systeem van: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (20ste eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (20ste eeuw), c. het systeem van 'levende' veldversterking in de diepte (20ste eeuw).

Het betreft onderdelen uit de periode 1939-1940, namelijk manschappenschuilplaatsen van het type P (piramide).

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie in het algemeen en vanwege de onderlinge functionele, functioneel-ruimtelijke en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.

* De onderdelen zijn representatief (karakteristiek) omdat ze duidelijk herkenbaar als onderdelen van een gedeconcentreerde verdedigingslijn zijn toegevoegd aan het bestaande fortificatiestelsel.

* De onderdelen zijn tamelijk gaaf bewaard en laten zich als gebouwde onderdelen nog goed in het veld herkennen.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Bomvrij militair object

Functie

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Monumentnummer*: 531875

Status	rijksmonument
Inschrijving register*	05 december 2014
Kadaster deel/nr	82967/36

<i>Woonplaats*</i>	<i>Gemeente*</i>	<i>Provincie*</i>
Heukelum	West Betuwe	Gelderland

<i>Locatiennaam</i>	<i>Locatieomschrijving</i>
Spijk	Tussenstelling Nieuwe Zuider Lingedijk

<i>Kadastrale gemeente*</i>	<i>Sectie*</i>	<i>Kadastraal object*</i>	<i>Appartement aanduiding</i>	<i>Grondperceel</i>
Vuren	N			819
Vuren	N			89

*Omschrijving***

Cluster 71.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

KEERSLUISJE (schut), als onderdeel van de waterwerken langs en nabij de Nieuwe Zuiderlingedijk, die moesten dienen als inlaat en kering bij het eventueel inunderen van de aangrenzende, westelijke Tielerwaard. Het sluisje ligt ten zuiden van de Zuider Lingedijk, die aansluit op de Nieuwe Zuiderlingedijk. Het verdedigingssysteem van de Nieuwe Hollandse Waterlinie was in de eerste plaats gebaseerd op het gecontroleerd onder water zetten van (grote) terreinoppervlakken. Gecontroleerde inundatie vergde een ingenieus systeem van waterwerken, zoals sluizen, stuwen en kanalen, waarmee het noodzakelijke peil snel en binnen nauwe grenzen gesteld en gehandhaafd kon worden. Er werden vele verschillende typen sluizen toegepast, afhankelijk van de plaats waar ze in het systeem functioneerden. Soms werden reeds bestaande scheepvaart-, uitwaterings- of keersluizen gebruikt, maar ook zijn er vele nieuwe gebouwd of bestaande (sterk) aangepast. Soms moesten lokale peilverschillen tussen afzonderlijke poldereenheden worden overbrugd door het opnemen of gebruiken van keersluisjes in bestaande kades of dijken. Hiertoe zijn vaak schotbalkkeringen in vaarten of zelfs in coupures in kades toegepast, maar ook zogenoemde verlaten met houten of ijzeren hefdeuren of duikers met schuiven zijn voor dit doel benut. Het schut of keersluisje ligt ten zuiden van de Zuider Lingedijk, achter Spijkse Kweldijk huisnummer 5, en het behoort tot de eenvoudige waterwerken die deel uitmaakten van de Nieuwe Hollandse Waterlinie.

Omschrijving

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

KEERSLUISJE (schut)

Waterkering in het toevoerkanaal van het van omstreeks 1930 daterende, maar intussen opgeheven gemaal van de Heukelemse Polder aan de Spijkse Kweldijk no. 1. Het sluisje zelf ligt ten zuiden van huisnummer 5. De waterkering is omstreeks 5 m lang, 1 m breed en rijst tot circa 2 m boven het waterpeil. Het sluisje bestaat uit een circa anderhalve meter boven het maaiveld uitstekende, gemetselde massa, met hier bovenop een tweetal plaatijzeren windwerken met heugelstangen, waarmee de schuiven (zuidzijde) bediend werden. Aan weerszijden bevinden zich iets uitstekende muurwerken, die overgaan in keermuren. Het metselwerk wordt aan de noordzijde zichtbaar gesteund door een metalen profielbalk, die zich ongeveer op maaiveldniveau bevindt. Het sluisje, mogelijk van rond 1900, is van een type dat zeldzaam is binnen de Nieuwe Hollandse Waterlinie.

Waardering

Het KEERSLUISJE (schut) nabij de (Nieuwe) Zuider Lingedijk, achter Spijkse Kweldijk huisnummer 5 is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van de aan de militair-strategische en civiele bouwkunde gerelateerde waterbouw, die gebaseerd is op het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw).

Het betreft hier een aan de militair-strategische en civiele bouwkunde gerelateerde uiting van historische waterbouwkunde, namelijk een schut of keersluisje uit 1880.

* Ensemblewaarden en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.

* Het onderdeel is representatief omdat het een voorbeeld is van een als onderdeel van inundatiewerken gebouwde keersluis en het kent typologische zeldzaamheidswaarde.

* Het onderdeel is tamelijk gaaf bewaard omdat hoofdvorm, bouwkundige detaillering en verschillende onderdelen herkenbaar zijn gebleven.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Fort, vesting en -onderdelen

Functie

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Monumentnummer*: 531876

Status	rijksmonument
Inschrijving register*	05 december 2014
Kadaster deel/nr	82967/28

<i>Woonplaats*</i>	<i>Gemeente*</i>	<i>Provincie*</i>
Spijk	West Betuwe	Gelderland

<i>Locatiennaam</i>	<i>Locatieomschrijving</i>
Spijk	Tussenstelling Nieuwe Zuider Lingedijk

<i>Kadastrale gemeente*</i>	<i>Sectie*</i>	<i>Kadastraal object*</i>	<i>Appartement aanduiding</i>	<i>Grondperceel</i>
Heukelum	D			515
Vuren	N			121
Vuren	N			93
Heukelum	D			518
Heukelum	D			519
Heukelum	D			524
Heukelum	D			130
Heukelum	D			521

*Omschrijving***

Cluster 71.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

DUIKER / KEERSLUIS, als onderdeel van de waterwerken nabij de Nieuwe Zuiderlingedijk die moesten dienen als inlaat en kering bij het eventueel inunderen van de aangrenzende, westelijke Tielerwaard. Het verdedigingssysteem van de Nieuwe Hollandse Waterlinie was in de eerste plaats gebaseerd op het gecontroleerd onder water zetten van (grote) terreinoppervlakken. Gecontroleerde inundatie vergde een ingenieus systeem van waterwerken, zoals sluisen, stuwen en kanalen, waarmee het noodzakelijke peil snel en binnen nauwe grenzen gesteld en gehandhaafd kon worden. Er werden vele verschillende typen sluisen toegepast, afhankelijk van de plaats waar ze in het systeem functioneerden. Soms werden reeds bestaande scheepvaart-, uitwaterings- of keersluisen gebruikt, maar ook zijn er vele nieuwe gebouwd of bestaande (sterk) aangepast. Soms moesten locale peilverschillen tussen afzonderlijke poldereenheden

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

worden overbrugd door het opnemen of gebruiken van keersluisjes in bestaande kades of dijken. Hiertoe zijn vaak schotbalkkeringen in vaarten of zelfs in coupures in kades toegepast, maar ook zogenoemde verlaten met houten of ijzeren hefdeuren of duikers met schuiven zijn voor dit doel benut. De sluis maakte voorheen als No. 4 deel uit van een van een viertal, van 1 tot 4 genummerde duikers, waarvan de andere in en rond de (niet meer bestaande) kruising van de Tiendweg en de Nieuwe Zuiderlingedijk lagen. Mogelijk zijn van deze exemplaren, die op vooroorlogse topografische kaarten 1:25.000 zijn aangegeven, nog sporen of relictten aanwezig. In het terrein zijn nog wel een of meer keersluisjes aanwezig. De duiker nabij het zuidwestelijke einde van de Nieuwe Zuiderlingedijk behoort tot een categorie van relatief grote gemetselde duikers die deel uitmaakten van de Nieuwe Hollandse Waterlinie.

Omschrijving

De DUIKER / KEERSLUIS door de Nieuwe Zuiderlingedijk nabij het westelijk uiteinde van deze dijk, ter weerszijden uitgevoerd met tot op dijkhoogte opgemetselde hoofden, waarop dekstenen. Het zuidelijke hoofd op enige afstand van de dijkkrui en hiermee verbonden via een loopbrug. De duikersluis is ter weerszijden voorzien van hoge verticale fronten die aansluiten op aflopende keermuren, waarin 'driebeelige' gevelankers. Aan de zuidzijde een schuif met windwerk op het hoofd, en een tweetal davits voor ophalen of neerlaten van schotbalken. In het noordelijke hoofd een enkele, naar de Lingezijde kerende deur, voorzien van schuif met windwerk. De keersluis meet in totaal ongeveer 30 bij 2 m; de afstand tussen de beide hoofden bedraagt ongeveer 20 m. De duiker is naar vorm, omvang en uitvoering - onder meer door schuif, schotbalken en enkele deur - van een in de Nieuwe Hollandse Waterlinie zeldzaam type.

Waardering

De DUIKER / KEERSLUIS in de Tussenstelling Nieuwe Zuiderlingedijk nabij het westelijk uiteinde van deze dijk is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van de aan de militair-strategische en civiele bouwkunde gerelateerde waterbouw, die gebaseerd is op het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw).

Het betreft hier een aan de militair-strategische en civiele bouwkunde gerelateerde uiting van historische waterbouwkunde, namelijk een hoge duiker in een rivierdijk.

* Ensemblewaarden en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.

* Het onderdeel is representatief omdat het een voorbeeld is van een als onderdeel van inundatiewerken gebouwde duiker en keersluis. De duiker / keersluis is tamelijk zeldzaam vanwege vormgeving, omvang en uitvoering met schuif, schotbalken en enkele keerdeur.

* Het onderdeel is gaaf bewaard omdat hoofdvorm, bouwkundige detaillering en verschillende onderdelen herkenbaar zijn gebleven.

Hoofdcategorie

Subcategorie

Functie

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Fort, vesting en -onderdelen

Monumentnummer*: 531877

Status rijksmonument
Inschrijving register* 05 december 2014
Kadaster deel/nr 82967/31

Woonplaats* Gemeente* Provincie*
Spijk West Betuwe Gelderland

Locatiennaam Locatieomschrijving
Spijk Tussenstelling Nieuwe Zuider Lingedijk

Kadastrale gemeente*	Sectie*	Kadastraal object*	Appartement aanduiding	Grondperceel
Asperen	A			24
Heukelum	D			517

Omschrijving**

Cluster 71.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

Twee SCHERFVRIJE SCHUILPLAATSEN TYPE 1916 / II, als langs de Nieuwe Zuiderlingedijk gebouwde betonnen schuilplaatsen ter verdediging van deze inundatiekerende dijk. Achter de dijk zijn aanvankelijk alleen enkele open, aarden batterijen ingericht. Vanaf de eeuwwisseling kwamen er een of meer betonnen batterijschuilplaatsen tot stand en vervolgens ook enige Scherfvrije Schuilplaatsen Type 1916 II. Schuilplaatsen type 1916 / II zijn volgens min of meer uniform of standaardontwerp in 1916 en 1917 op meerdere plaatsen in de Nieuwe Hollandse Waterlinie gebouwd (onder meer bij Fort Vuren, Fort Rijnauwen en de Batterij onder Brakel). Ook dergelijke betonnen schuilplaatsen lagen meestal in de nabijheid van aarden geschutsofstellingen en loopgraven. De gesloten voorzijde of frontzijde van de schuilplaatsen was gewoonlijk gedekt door aardwerken die deel uitmaakten van een dijk, een glacis ter bescherming van de loopgraaf of een gedekte weg. De aardwerken zijn vaak niet meer aanwezig of slechts met moeite herkenbaar, terwijl ook de sporen van de aarden batterijen meestal voor een groot deel zijn uitgewist. De aardwerken van de batterijen aan de Nieuwe Zuiderlingedijk zijn echter nog vrij goed herkenbaar. De toegangen zijn later meestal dichtgezet door middel van metselwerk of beton, maar in enkele gevallen zijn ze nog open of opnieuw geopend. Het type 1916 / II vertegenwoordigt vanwege zeldzaamheid bijzondere waarden.

Omschrijving

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

De twee SCHERFVRIJE SCHUILPLAATSEN TYPE 1916 / II zijn in gewapend beton uitgevoerde, eenlaagse, scherfvrije, militaire onderkomens, die beschutting konden bieden aan 8 manschappen infanterie / artillerie. De beide scherfvrije schuilplaatsen type 1916 / II, die respectievelijk gelegen zijn op ongeveer 200 m van het noordoostelijk uiteinde (bij de Graswalseweg te Asperen) en op 750 m van het zuidwestelijk uiteinde van de Nieuwe Zuiderlingedijk (iets oostelijk van de Kerkweg), liggen ten dele in het noordelijk dijktaalud, maar ze zijn goed herkenbaar. De schuilplaatsen 1916 / II zijn gebouwd op een rechthoekig grondplan van ongeveer 6,50 x 1,50 x 1,90 m (b x d x h). De schuilplaatsen zijn gebouwd volgens ongeveer zevenkantig cilindrisch model, dat afketsen van scherven moest bevorderen. De lange gevels, het dak en de buitenzijde van de vloer vertonen dan ook een stompe knik over de volle lengte. De beide blinde zijgevels zijn verticaal uitgevoerd. De schuilplaatsen Type 1916 / II zijn als monolithische betonnen werken geconstrueerd en waren via twee toegangsopeningen, links en rechts, aan de loopgraafzijde - de keelzijde - toegankelijk. Deze enkele tientallen centimeters boven terreinniveau gelegen toegangen zijn omgeven door verticale, rechthoekige verdikte betonnen omlijstingen. De schuilplaatsen van dit type waren afsluitbaar door middel van ijzeren luiken, die niet meer aanwezig zijn. De schuilplaatsen zijn (deels) heropend. Het interieur bestaat uit één ongedeelde ruimte, die inwendig de zevenkantige gietvorm weerspiegelt.

Waardering

De beide SCHERFVRIJE SCHUILPLAATSEN TYPE 1916 / II in de Tussenstelling Nieuwe Zuiderlingedijk zijn van algemeen belang vanwege:

- * Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende circa 125 jaar versterkt en verbeterd.
- * Architectuurhistorische waarden in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accessen (19de eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de en 20ste eeuw), c. het systeem van 'levende' veldversterking (20ste eeuw).

Het betreft hier onderdelen van omstreeks 1916, namelijk voorbeelden van betonnen manschappenschuilplaatsen.

- * Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdelen van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.
- * De onderdelen zijn representatief (karakteristiek) omdat ze duidelijk herkenbaar als elementen van een gedeconcentreerde verdediging zijn toegevoegd aan het bestaande fortificatiestelsel.
- * De onderdelen zijn tamelijk zeldzaam omdat ze schaarse overgebleven voorbeelden zijn van militaire, seriematige fabricage van dit type weermiddelen.
- * De onderdelen zijn tamelijk gaaf bewaard omdat ze zich als gebouwde onderdelen nog goed in het veld laten herkennen.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Bomvrij militair object

Functie

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument